

Dr. Fekete Nagy Antal: *Trencsén vármegye történelmi földrajza a Hunyadiak korában.* (Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában, IV. kötet). 8° 415 lap, 1 térképmelléklettel. A Magyar Tudományos Akadémia kiadása. Budapest, 1941.

Gróf Teleki József és Csánki Dezső felbemaradt nagy művének folytatásaként, a Magyar Tudományos Akadémia történelmi bizottsága a múlt évben adta ki ezt a vaskos kötetet, amelynek megírására Dr. Fekete Nagy Antalt szemelte ki. A választás szerencsés volt, mert a tudós szerző nagy felkészültséggel és fáradságot nem ismerő szorgalommal látott munkájához és kiváló eredménnyel be is fejezte. Temérdek — közöttük sok ismeretlen — adatot kutatott fel és csoportosított megfelelő címszók alatt; ezenkívül a kötet elejére 62 oldalnyi összefoglalást írt, amely jól tájékoztat a negyedfélszáz lapra terjedő adattár gazdag tartalmáról. Munkáját különösen megnehezítette az a körülmény, hogy elszakított megyéről lévén szó, százféle akadály tornyosult eléje. Annál nagyobb érdem tehát, hogy a fokozott nehézségek ellenére is, sikeresen oldotta meg a reábizott súlyos feladatot.

Minket, folyóiratunk tárgykörének megfelelően, leginkább a határvédelem megalapozása, vagyis a várak, valamint részben a hozzájuk tartozott uradalmak keletkezése érdekel. A szerző 25 trencsénmegyei középkori várról vagy várkastélyról tud. Legnagyobb részük — így a megye fővára, a trencséni is — romba dült. Egyik-másik, például Biccse, Budetin, s az ugróci várkastély, többé-kevésbé ma is lakható; ellenben Popard, Szucsá, Mocsarnok, Garadna és Vilknó vára nyomtalanul eltűnt. Igaz, hogy Trencsénmegye nemcsak az Árpádok korában, hanem a későbbi századokban, főként Csák Máté lázadása alatt, úgyszintén a XV. századi huszita mozgalmak idején is, sokat szenvedett, de azért várainak végromlását nem annyira az ellenség, mint inkább a gondatlanság vagy éppen a rendszeres műemlékpusztítás okozta.

Trencsén vármegye területét a magyar foglalás idején kétségkívül szlávok lakták. A megszállás délről északnak haladt, még pedig egyrészt a Vág völgyén, másrészt a Nyitra egyik mellékfolyójának, a Bebravának mentén. Az utóbbi irányba esik a három oldalról zárt báni medence, mint önálló települő terület. De ezeken kívül, a XII. században már magyar kézen volt a harmadik települő terület, a rajeci völgy is, úgy hogy a XII. század végére a magyarság már megszállotta a vármegyének csaknem egész területét.

Az északnyugati vidék határvédelmének súlypontja a Vág völgyében volt, amelyet Morvaországgal és Sziléziával több hágó kötött össze. Azonban az egész északnyugati országrésznek határvédelme elűt a máshol szokásos gyeptürendszertől. A szerző meg-

állapítása szerint, se a Vág, se a Nyitra völgyén nem találjuk a gyepűn felépült védővonalnak semmi nyomát. Ezen a vidéken a határvédelem kizárólag a folyók mentén húzódó várövnön és őrtelepeken nyugodott. A legkorábbi katonai és közigazgatási szervezetnek, a várispánságnak, székhelye mindenütt egy-egy vár volt. Természetes, hogy a báni medence várai, a határvédő vonalnak északnyugatra történt fokozatos eltolódása következtében, elvesztették korábbi fontosságukat.

A vármegye területe, mivel nem a honfoglalás korában, hanem a későbbi terjeszkedés során vette birtokába a magyarság, mint egységes birtoktest jutott a király kezére. Azonban honvédelmi és gazdasági okokból kisebb váruradalmakra bomlott fel, amelyekből egyesek már a XIII. században magánkézre kerültek. De meg azután is a korona maradt a legnagyobb birtokos. A megye középpontja Trencsén vára volt, amelyről már 1111-ből is van okleveles adatunk. Mint az egykori várispánság, majd később a megye székhelye, valamennyi trencsényi vár közül legtovább maradt királyi tulajdon, vagyis — két megszakítást leszámítva — 1459-ig. Azonban a vármegye területét egykor teljesen kitöltő trencsényi uradalom, a középkor végével a várkörnyéki Vág vidékére és a báni medence egy kis részére zsugorodott össze.

A Vág-vidék legdélibb vára, Bolondóc (Beckó), már a Névtelen jegyző korában, tehát a XII. század végén is állott. Ez is királyi kézen volt 1388-ig, amidőn Zsigmond király Stibor vajda családjának adományozta s nem is került többé vissza királyi tulajdonba. Nagy területet töltött be és átnyúlt Pozsony-, sőt Nyitra-megyébe is.

A Vág völgyének Trencsénhez közeleső másik vára, Szucsá, 1393-ig szintén a királyé volt, de uradalma, korai kialakulása ellenére se tudott erősebben terjeszkedni.

Sokkal fontosabb volt a levai (illavai) váruradalom. Ez csak 1459 és 1447 között vált ki a trencsényiből. Várát már korábbi időkből is említik egyes bizonytalan adatok. A szomszédságában levő kaszai váruradalom még az Árpád-korban keletkezett. Egy megszakítással ez is királyi birtok 1397-ig.

Oroszlánkő várát csupán a Vág választotta el a kaszai uradalomtól. Az oroszlánkői uradalom a vár körüli hegyes vidéken egyrészt a morva határig, másfelől a Vág völgyéig nyúlt. Zsigmond király nagy tékozlása ezt is idegen kézre juttatta. Északi szomszédja a határ védelmére épült Lednice vára volt. Első tulajdonosának 1262-ben következett halála után, a király bírta a XIV. század végéig, de ettől fogva sűrűn váltogatták egymást a zálogtulajdonosok.

A Vág vidékének másik fontos vára, az 1352 óta emlegetett Beszterce, a XIV. század folyamán, a tőle északra eső vidékkel együtt, már majdnem külön megyévé alakult. Valamennyi trencsényi vár közül a hricsói siklott ki leghamarabb a király kezéből. Területét 1208-ban, várát 1263-ban említik először a források. Oda épült, ahol a Vág, addigi délkelet-északnyugati irányától eltérve, délnyugatra kanyarodik. Jól védte a mögötte levő vidéket.

A Kiszuca völgyében a budetini váruradalom keletkezett.

A XIV. század elején a Balassa-család ősei birtokolták. Később királyi kézre került s ekkor Sztrecsén várához csatolták. A XV. század elején a husziták lerombolták a várat, de nemsokára újra felépült. A varini váruradalom korán kialakult, de rövidesen magánkézre is került. A XIV. század közepén a királyra szállott vissza, azonban várjellege nemsokára megszűnt s területe különféle uradalmak között oszlott meg. A későn keletkezett óvári uradalom a Varinka völgyében terjeszkedett.

A Hricsótól keletre eső Vágvidék a XIV. század második felében már-már elszakadt a vármegyétől. Szeri Pósa fiai: Miklós és István, 1384-ben Zsolna, majd Sztrecsén vármegye főispánjainak mondják magukat. A területnek az önállóság felé való fejlődése már kialakulóban volt, amikor Zsigmond király 1397-ben Sztrecsént, Zsolna városával és a régi zsolnai várral, továbbá Lietava várát Rajec városával együtt, a lengyel Szandzivojnak adományozta. Ő kapta Beszterce várát is s ettől kezdve ez ragadta magához a vezetést az önállóság felé való haladásban. Szandzivoj halála után kis birodalma széthullott. Sztrecsén várának korábbi vezetészerepe is megszűnt s az addig hozzátartozott várak is visszakapták előbbi függetlenségüket.

A rajeci völgy vágmenti torkolatához közeleső Zsolna várát 1350 óta említik okleveles kútfők. Azonban csak a XV. század végéig szerepelt, sőt már 1397-ben is, mint elavult és elhagyott várról van róla szó. A később Lietava tartozékává lett Rajec vára, a vágmelléki várak felépülése és uradalmaik megerősödése után, még a XIV. században elvesztette addigi fontosságát. A XV. században már nem szerepel.

Zsolna és Rajec várának megszűnte után, az 1321 óta emlegetett Lietava vára ragadta magához a rajeci völgyben a vezetést. Az egész XIII. század folyamán a Sztrecsényi fővárhoz tartozott s csak Szandzivoj halála után szakadt el tőle s ekkor kezdődött a lietavai váruradalom önálló fejlődése.

Ugróc váráról már 1295-ből van az első okleveles adat. Mihelyt a huszita világban felépült a báni várkastély, az uradalom síkabb része elszakadt az ugróci vártól. A falu belsejében épült várkastély 1525-ben tűnik fel először.

Bán már 1454-ben említett, de később elpusztult régibb várának ma már a helyét se lehet megállapítani. Az újabb erősség a városban épült. Újhely (a mai Kiszuca-Ujhely), valamikor kulcsosváros lehetett, de mint ilyen, a huszita világban már nem szerepelt. Valószínű, hogy korábban elpusztult.

A Hunyadi-családnak annyiban volt kapcsolata a trencsényi várakkal, amennyiben Hunyadi János, 1454-ben, saját pénzen kiváltotta az Albert király idején Cillei Ulriknek elzálogosított Trencsén várát, a többi vágmenti várral együtt, s így ezek mind az ő magánbirtokába jutottak. Egy másik, de nem egykorú adat szerint, Hunyadi László eladományozta Oroszlánkő várát, a hozzátartozott Bohunic, Pruszká és Tuhinye falvakkal együtt. Végül Mátyás király, 1482-ben, Korvin Jánosnak adta az addig Trenka Jánosnál zálogban volt Sztrecsén várát. De se beiktatásáról, se birtoklásáról nincs adatunk.

Gy. J.

Bánlaky József: *A magyar nemzet hadtörténelme, XVI. rész.* Budapest, 1940. Grill könyvkiadó vállalata, negyedréf, 466 oldal; 27 melléklettel, XVII. rész k. v. 506 oldal, 57 melléklettel.

Folyóiratunk mult számában számoltunk be Bánlaky altábornagy részletes hadtörténelmi munkájából a XV. résznek megjelenéséről. Rövid idő múlva már a következő két kötet is napvilágot látott. Csak ismételésekbe bocsátkoznánk, ha rendkívül széleskörű forráskutatásokra támaszkodó nagy munkájának méltatásával e köteteknél is külön foglalkoznánk. Bánlaky altábornagy hadtörténeti sorozatának minden kötete jól bevált módszerével igen nagy szolgálatot tesz a magyar hadtörténet eseményeivel foglalkozóknak. Ezek a kötetek is igazolják azt a régebben tett megállapításunkat, hogy a már elavult Rónai—Horváth Hadi-krónika pótlására hívatott kitűnő forrásműve lesz minden későbbi hadtörténetírónak.

E kötetekben is úgy csoportosítja tárgyát, mint az előbbiekben. A hadtörténelmi eseményeket a kor politikai történetének keretébe állítja be; minden korszaknál foglalkozik hadszervezeti, hadvezetési, felszerelési kérdésekkel, azután leírja a hadműveleteket, csatákat, ütközeteket, a legapróbb részletekig menő figyelemmel. A XVI. kötet az 1650—1682-ig terjedő mozgalmas idő hadieseményeivel foglalkozik, I. Rákóczi György háborúit és kapcsolatait a 30 éves háború hadműveleteivel, azután Rákóczi beavatkozását a moldvai és havasalföldi vajdák viszályaiba, végül III. Ferdinánd ellen viselt 1644. évi hadjáratát, II. Rákóczi György háborúit a hadszínterek szerint három csoportban tárgyalja (havasalföldi, lengyelországi és török háborúk). Leírja a hadtörténelmi szempontból kevésbé jelentős, de a teljesség kedvéért mégis érdekes hadtörténeti eseményeket Barcsay, Kemény és Apaffy fejedelemségének idejében.

A könyv második fele az 1665—64. évi török háborúk harcaival foglalkozik részletesen. Ismerteti a felvidéki harcokat és az események súlypontját igen helyesen a dunántúli eseményekre veti. A már ismert megvilágításban állítja elénk Montecuccoli és Zrinyi Miklós tevékenységét és a közöttük kezdetben lappangó, később nyíltan is felismerhető ellentétet hadászati és államvezetési kérdésekben. Zrinyi Miklós hadvezéri egyéniségét a legújabb források felhasználásával ismerteti. Különösen érdekes a szentgotthárdi csata részletes leírása. A szerző ehhez a kötethez is bőseges forrásjegyzéket csatolt, amelyben megtalálhatjuk a szóbanforgó korszaknak ismeretéhez szükséges külföldi és magyar szakmunkák gyűjteményét. Igen szépen és áttekinthetően megtervezett helyzetvázlatok és egykorú krónikák kevésbé ismert képeinek másolatai élénkítik a szöveget. A könyvet a vaskvári béke után következett Zrinyi—Frangepán-féle összeesküvés, I. Rákóczi Ferenc felkelése, végül Thököly Imre első háborúinak ismertetése — a török hadjáratok kezdetéig — fejezi be.

A XVII. kötet a felszabadító háborúk eseményeivel foglalkozik. Bánlaky altábornagy az anyagot három főrészeire tagolja. Az első rész a Buda visszavételéig terjedő hadjáratokat ismerteti. Kezdi Bécs felmentésével, azután a párkányi harcokkal, Eszter-

gom megvételével folytatva ismerteti az 1684. évi hadjáratot. Az 1685. év eseményei közül különösen Érsekújvár ostromát írja le részletesen. Az 1686. évi hadjáratban Buda visszafoglalása van megírva igen alapos és minden részletkérdésre kiterjedő figyelemmel. A könyv második része az 1687-i hadjárat előzményeivel, azután a következő évek hadműveleteivel foglalkozik, egészen a Badeni örgróf Thököly ellen indított erdélyi háborújának befejezéséig. A harmadik rész az 1691—99-ig terjedő idők háborúit ismerteti. Bánlaky altábornagy ebben a kötetében is főleg a bécsi Kriegsarchiv hivataltalos kiadványai nyomán halad és elismert kitűnő forrásokat használ. Kissé talán túlságosan sokat foglalkozik a háború előkészítésének politikai részleteivel és sok olyan eseményt is leír, ami voltaképpen nem tartozik a magyar nemzet hadtörténetéhez (pl. az eperjesi vértörvényszék, országgyűlések stb.). A könyvhöz bőséges forrásjegyzéket csatolt és 37 kitűnően megtervezett vázlatot és egykorú vár- vagy csataképet.

Nem gáncoskodás akar lenni, ha megemlítjük, hogy a szövegbe helytel-közzel kisebb tévedés is becsúszott, ami ilyen nagyméretű összefoglaló munka keretében szinte elkerülhetetlen és semmit sem von le annak általános értékéből. Bánlaky altábornagy Zrinyi Miklós téli hadjáratát ismertetve, régi forrásokra hivatkozva írja (229. oldalon), hogy Zrinyi Miklós a törökök eszéki hídját teljesen lerombolta, elhamvasztotta. Ujabbkori adataink szerint csak a hídnak északi részét sikerült neki szétrombolni. Ez különben abból a — Bánlaky altábornagytól is idézett — Esterházy Pál-féle leírásból is bizonyítható, amely szerint ennél az alkalomnál a magyar seregből csak egy ember sebesült meg. Ez teljesen elképzelhetetlen, ha Zrinyi a törökök kezében levő túlsó, déli parti hídfőt is széjjel tudta volna rombolni. A hídat egyébként mint tudjuk, a törökök nagyon rövid idő múlva újból helyreállították, ami lehetetlen lett volna, ha Zrinyi az egész hídat le tudja rombolni.

A mai történetírás Rákóczi nevét már végérvényesen Rákóczinak írja „i” betűvel s nem „y”-nal, Esterházy nevét pedig „s”-el és nem „Eszterháznak”. Az 1685-ik évi háború ismertetésében úgy a szövegben, mint a 10. mellékleten Serényi János Károly gróf bajor tábornagy nevét a németes fonetikának megfelelő és az akkori írásokban használt „Sereni” alakban látjuk feltüntetve. Tudjuk erről a kiváló császári tábornokról, hogy Bajorországban honosodott meg és Magyarországtól teljesen elszakadt ugyan, de származására mégis csak magyar volt. Nevét tehát — a magyar történeti munkák (pl. Károlyi Árpád alapvető kitűnő munkája Budavár visszafoglalásáról), helyesen Serényinek szokták írni. Ennek megemlítését azért is tartjuk fontosnak, mert igen sok kiváló magyar katonánk szolgált külföldi hadseregekben és nevüket szívesen számon tartjuk, ha nem is magyar kenyéren éltek, a magyar katonák között.

Markó Árpád.

Leone Andrea Maggiorotti: *Architetti e architettture militari*. Volume III. (Gli architetti militari italiani nella Spagna, nel Portogallo e nelle loro colonie.) Az olasz külügyminisztérium kiadása. Nagy 4°, 415 lap, 117 szövegbeli képpel és 74 képes táblával. Róma, 1941. Ára 200 lira.

Bámulatos munkabírással, közvetlenül halála előtt, 80 éves korában fejezte be ezt a vastag könyvet Maggiorotti tábornok-nagy, a Magyar Tudományos Akadémia külső tagja. Megjelenését azonban már nem érthette meg s félbemaradt a Németföldön és Franciaországban működött olasz várépítőkről szóló egy-egy kötet is.

Ez, amelyről most röviden megemlékezünk, nekünk merőben új, ismeretlen tárgyról, a hajdani olasz hadimérnököknek Spanyolországban, Portugáliában s mindkettőnek gyarmatain kifejlett működéséről ad számot, a szerzőtől megszokott szakszerűséggel, de mégis érdekesen, könnyen érthető stílusban.

Maggiorotti a rómaiaknak Kr. e. 218-tól Kr. u. 406-ig tartott uralmával kezdi fejtegetéseit, kimutatva, hogy a római légioék mint máshol, úgy itt is, nagy munkát végeztek a várépítés terén. Az afrikai népek támadása ellen hatalmas, tornyos falakból álló erődöket emeltek s evégből felhasználták (például Tarragonában) az ott talált korábbi erődítményeket is. Ezenkívül előbb ideiglenes, majd állandó jellegű négyszögletes castrumokat építettek, amelyeknek maradványai Lugóban, Avilában és Almacénben láthatók. Végül — mint például Castel di Ferroban, Antequerában és Iatíában — az erre alkalmas magaslatokat is várakkal koronázták. Jellegetes római építmény volt a mindkét fején erődített híd is. (Salado de Moron).

A római uralom megszűnte után, az ott úrrá lett népek elhanyagolták s pusztulni hagyták a várakat, úgy hogy a 711-től kezdve hódító arabok, minden nagyobb akadály nélkül, az Ebróig terjeszkedhettek. Felhasználták s a maguk díszes keleti stílusában megújították a rómaiak erődítményeit. Legjelesebb várépítőjük a toledói Aled el Caxeri és Alag Yaix volt. Az utóbbi építette Gibraltár várát.

A keresztények már a X. század végétől fogva keményen sikraszállottak a hódítók ellen, de azután az Almoravidok 1086-i előretörése majdnem megbuktatta a négy kis keresztény államot: Navarrát, Arragoniát, Leont és Portugalliát. Ezek azonban 1212-ben újra fegyvert fogtak s Navasnál levervén az arabokat, Granadának és környékének kivételével az egész félszigetet felszabadították.

Ettől kezdve különösen Castiliában temérdek várkastély épült, sok helyen mór stílushatások alatt. Az arabok elleni harcokban a Templomos-, a Calatrava- és a Santiago-lovagrend templomvárai is fejlődtek.

Az olasz várépítők beszivárgása már igen korán megkezdődött. Régi krónikák szerint, Cardona most is fennálló, bár lényegesen átalakított templomvárát olasz mester kezdte volna építeni. 1020 és 1040 között. Sokkal bizonyosabban állapítható meg az olasz hatás Avilának az 1090 és 1099 közötti időből származó

erődítményein, sőt itt az egyik hadimérnök — a római Casandro — neve is előtűnik. Mindamellett a középkori szűkszavú feljegyzések alapján bajos eldönteni, hogy a gyéren felsorolt építőmesterek közül ki volt valóban olasz.

Granadának 1492-ben történt felszabadulása után — Portugalliát kivéve — Arragonia ragadja magához a vezetés szerepét az iberi félszigeten. De már ezt jóval megelőzően is megveti a lábát a pisaiaktól 1323-ban elhódított Sardiniában, majd 1409-ben Siciliában, végül 1455-ben Nápolyban is, ahonnan elűzi az Anjoukat. Arragoniának ez az itáliai térfoglalása nagyban elősegítette az olasz várépítőknek a pirenei félszigetre való vándorlását és ottani megtelepülését; annyival is inkább, mert a spanyoloknak általában véve nem sok kedvük és hajlamuk volt a műszaki munkához. Sok olasz hadiépítész ment Portugalliába is, amely akarva-nemakarva, 1580-ban Spanyolország hatalma alá került s csak 1668-ban szabadult meg végleg tőle.

Érthető, hogy nagyon keresettek voltak az olasz várépítők az egész félszigeten, mint a XVI. század elejétől fogva mindenfelé tért hódító bástyarendszer terjesztői. Sokáig egvedül ők voltak ezen a téren a tanítómesterek s így meg is becsülték őket. Működésük tere nem csupán Spanyolország és Portugallia volt, hanem Afrika északi partja is. Ceutától Tunisig, Eljutottak továbbá a Baleári-, a Kanári- és az Azori-szigetekre, Portugallia keletindiai gyarmataira, végül pedig Cuba szigetére, sőt Braziliába is.

A szerző 85. spanyol és portugall szolgálatban volt olasz várépítő nevét és életrajzi adatait gyűjtötte össze, a legrégibb nyomoktól kezdve 1817-ig, részletesen kifejtve, hogy hol, mikor és mit dolgoztak. Térszúke miatt csupán a legjelesebbeket soroljuk fel. Ime: Benedetto da Ravenna (1511—1555), Gabriele Tadini (1480—1544), Giovanni Battista Calvi (1551—1588), Giacomo Palearo († 1565), az Antonelliek, még pedig: Giovanni (1531—1588), Cristoforo (1555—1607), Francesco (1563—1590) és Battista (1550—1615), továbbá Tiburzio Spanochi (1541—1606), Leonardo Turriano (1559—1607), Gaspere Squarcafico (1655 és 1667 között), a Magyarországon is nagy sikerrel működött Carlo Theti (1529—1589), Filippo Terzi († 1592) és Francesco Sabatino (1722—1795).

A szöveget nagyon pontos alaprajzok és harántmetszetek, valamint kitűnően sikerült fényképfelvételek teszik könnyebben érthetővé.

Gy. J.

Felelős kiadó: Gyalóka J. Jenő

DUNÁNTÚL PÉCSI EGYETEMI KÖNYVKIADÓ ÉS NYOMDA R.-T. PÉCSETI

A nyomdáért felelős: Mészáros József igazgató

